

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Anderson M. 2003. ...Launch the Kalahari Raptor Route. Talon Talk 23: 6-7.

Voor wie wil kennis maken met het Mecca van de Zuid-Afrikaanse roofvogelgebieden, is een brochure met kaart gemaakt voor de Noordelijke Kaapprovincie (grenzend aan Namibië en Botswana). De belangrijkste routes en gebieden staan daarop aangegeven, tezamen met informatie over de Kalahari in zijn algemeenheid, een roofvogelchecklist en tips voor de veiligheid. Informatie: ourism@northerncape.org.za

Anonymous. 2003. Pharmaceutical drug, Diclofenac, responsible for Asian vulture mortality and population crash. Wingspan 12(2): 3.

Het lijkt nu zo goed als zeker dat de ineenstorting van gierenpopulaties in India en ZO-Azië wordt veroorzaakt door een geneesmiddel dat grootscheeps tegen pijn en ontstekingen wordt ingezet in de veestapel van het Indiasche subcontinent. Omdat het als een soort wondermiddel wordt gezien (snel, zij het kortstondig, resultaat), is de toepassing gigantisch (vergelijkbaar met gebruik van antibiotica tegen van alles en nog wat). Omdat uiteraard vooral zieke dieren worden behandeld, die vaak later alsnog doodgaan, lopen gieren een gerede kans het middel binnen te krijgen via de kadavers, leidend tot nieraandoeningen en bloedingen in de ingewanden (www.peregrinefund.org).

Arroyo B.E. 2002. Fledgling sex ratio variation and future reproduction probability in Montagu's harrier, *Circus pygargus*. Behav. Ecol. Sociobiol. 52: 109-116.

De geslachtsverhouding onder nestjonge Grauwe Kiekendieven bij Madrid (1992-98, 543 uitgevlogen uit 192 broedsels) varieerde naar gelang de voedselsituatie in de periode voorafgaande aan de eileg: meer vrouwtjes bij een hoog voedselaanbod. Dit had te maken met het feit dat vrouwtjes, maar niet mannetjes, een grotere kans liepen op jonge leeftijd zelf broedvogel te worden indien ze uitvlogen in een voedselrijk jaar. Deze correlatie ging echter alleen op voor de eerste twee jongen van het broedsel. Elders binnen het verspreidingsgebied van deze soort golden overigens andere bevindingen, zodat tevens rekening moet worden gehouden met geografische verschillen in dit patroon.

Arroyo B.E. 2002. Sex-biased nestling mortality in the Montagu's harrier *Circus pygargus*. J. Avian Biol. 33: 455-460.

Verhongering was de belangrijkste doodsoorzaak onder nestjonge Grauwe Kiekendieven; deze jongen waren in een slechtere conditie dan overlevenden. Kans op sterfte was groter naarmate er meer jongen in het nest zaten, zo ook bij nesten die laat gestart waren. Voor zover gesekst bleken mannetjes een grotere kans te lopen te verhongeren, vooral indien afkomstig uit laat gestarte nesten. Het maakte voor mannetjes echter niet uit of er veel of weinig zussen in het nest zaten. Competitie tussen nestgenoten is in het voordeel van de (immers grotere) vrouwtjes; mogelijk kunnen de kleine mannetjes ook nog eens minder makkelijk herstellen van periodes waarin ze in lichaamsgewicht afnamen.

Bednekoff P.A. & Lima S.L. 2003. Why are scanning patterns so variable? An overlooked question in the study of anti-predator vigilance. J. Avian Biol. 33: 143-149.

Iedereen kent wel het oplettende gedrag van dieren: tussen de bedrijven door telkens de kop omhoog en rondkijken. Niet opgegeten worden is immers net zo belangrijk als zelf eten. Er is veel theorievorming beschikbaar over de strategieën van oplettend gedrag, zij het dat er vaak vanuit wordt gegaan dat dieren met een vast tijdsinterval per periode onoplettendheid hun kop omhoog doen. Predatoren proberen echter op elk moment hun slag te slaan. Is het dan niet handiger voor een potentiële prooi om oplettend gedrag willekeurig te vertonen, in plaats met voor spelbare tijdsintervallen? Het lijkt erop dat variabel opkijken alleen gunstig is (voor de prooi) bij

predatoren die hun prooi besluisen (die kunnen dan immers niet anticiperen op een vast patroon van opkijken. Mooi bedacht, maar het bewijs ligt natuurlijk in het veldwerk (peter.bednekoff@emich.edu).

Bijlsma R.G. 2002. Life-history traits of Honey Buzzards (*Pernis apivorus*) in Africa. Vogelwarte 41: 240-248.

Gebaseerd op systematisch veldwerk in Nigeria, en aangevuld met waarnemingen uit Ghana en literatuuronderzoek, wordt een poging gedaan het leven van Wespensdieren in Afrika te doorgronden. De soort is veel afhankelijker van primair regenwoud dan tot nu toe werd aangenomen. De dichtheid van overwinterende (en waarschijnlijk plaatstrouwe) Wespensdieren in ZO-Nigeria (Afi Mountain, regenwoud) was hoog, veel hoger dan de anekdotische waarnemingen van Wespensdieren in Afrika in de literatuur suggereren. Vermoedelijk bestaat er in West- en Centraal Afrika een ruimtelijke scheiding (met veel overlap) tussen adulte en juveniele vogels; die laatste volgen vanuit Eurazië een relatief zuidelijker koers dan de adulten (die ZW of ZO vliegen, afhankelijk van waar ze broeden). Het gedrag in Afrika vertoont veel gelijkenis met dat van niet-broeders in Europa, inclusief dagritme, eideloze zeilvluchten op grote hoogte midden op de dag, ontbreken van agonistisch gedrag en plaatstrouw. Het voedsel bestaat uit broed van wespen en bijen, die overwegend in de ochtenduren worden gezocht (getuige vogels met kleine kroppen vóór 10.00 u). Tijdens hun aanwezigheid in Afrika zijn ze net in staat een volledige ruicyclus te completeren, waarmee ze dus zowel in Europa (broedcyclus net in te passen van mei tot augustus) als in Afrika (ruicyclus van oktober tot maart) onder tijdsdruk staan. Gezien de ontwikkelingen in West- en Centraal Afrika staat de soort grote problemen te wachten. Zijn voorkeurs habitat van tropisch regenwoud verdwijnt in razend tempo; dit gebied is momenteel in omvang slechts 25% van de grootte van het broedgebied. In Eurazië is de ontwikkeling juist gunstig vanwege de grootschalige bosaanplant in de tweede helft van de 20ste eeuw in Europa en Rusland. Waarschijnlijk is de Wespensdier van origine een tropische vogel, die naar het noorden trekt om er te broeden (rob.bijlsma@planet.nl).

Blem C.R., Blem L.B. & Harmata P.J. 2002. Twine causes significant mortality in nestling Ospreys. Wilson Bull. 11: 528-529.

In Montana gebruiken Visarenden volop touw, afkomstig van losgesneden hooibalen, in hun nesten. Bij nestcontroles in 1998, 1999 en 2001 (n=260) werden twaalf gevallen van verstricking van jongen in touw vastgesteld (minimaal vijf daarvan stierven). De kwaliteit van het touw is zo goed dat het nauwelijks verteerd (dus langdurig probleem); bovendien werd soms zoveel materiaal aangebracht dat het over de nestrand hing en tijdens vochtig weer voor kortsluiting zorgde indien het nest op een hoogspanningsmast was gebouwd (cblemm@saturn.vcu.edu).

Bommer K. 2002. Milan-Ansammlungen von 1990 bis 1996 an der Hausmülldeponie "Litholz" am Rand des baden-württembergischen Donautals mit Anmerkungen zu anderen Tier- und Vogelarten. Ökol. Vögel 24: 417-452.

Het belang van een grote vuilstort voor vrouwen wordt gedocumenteerd. De grootste aantallen verbleven er in juni-augustus, van zowel Zwarte als Rode Wouw. In anekdotische vorm wordt veel gedrag beschreven. Van zeker 25 km afstand kwamen vrouwen naar de vuilstort toe, maar vermoedelijk zelfs van nog verder weg. Van beide soorten wordt de trekfenologie beschreven (aankomst en vertrek binnen een jaar), zo ook het voorkomen van raven en andere vogel- en diersoorten. De vuilstort was extra belangrijk voor vrouwen omdat er naast huisvuil veel afval van de vele gastronomiebedrijven werd gedumpt. Vervanging van stort door verbrandingsovens zou het einde van deze verzamelplaats van vrouwen betekenen (Stettiner Str. 11, D-88471 Laupheim).

Bortolotti G.R., Fernie K.J. & Smits J.E. 2003. Carotenoid concentration and coloration of American Kestrels (*Falco sparverius*) disrupted by experimental exposure to PCBs. Functional Ecology 17: 651-657.

Kunstmatige blootstelling van Amerikaanse Torenvalken (via voedsel) aan PCB's verstoort de

endocrine huishouding, wat resulteerde in blekere mannetjes en kleurrijkere juvenielen. Omdat kleur een belangrijke rol speelt bij de partnerkeus is dit slecht nieuws voor vogels in de westerse wereld (waar PCB's massaal op alle trofische niveaus zijn doorgedrongen).

Bosch S. 2002. Hantaviren - ein neues Gesundheitsproblem für ornithologisch und feldbiologisch Tätige. Vogelwarte 41: 275-279.

De veldwaarnemer wordt belaagd door teken, spirogeten, rabies en virussen. Het hantavirus wordt via speeksel, poep en urine door muizen verspreid door de lucht of via aanraking. De meest virulente vorm komt niet in Europa voor (maar in de USA). In Europa hebben we te maken met *Nephrothia epidemica* (griepachtige symptomen, tijdelijk falen van de werking van de nieren, soms diffuse bloedingen; zelden dodelijk) en HFRS (ernstiger dan voorgaande, falende werking van longen/nieren, bloedingen en shock; in 5-12% van de gevallen dodelijk). Er wordt aangeraden voorzichtig te zijn met het aanraken van kleine zoogdieren (Lindenstraße 9, D-71297 Mönsheim).

van den Burg A. 2002. De achteruitgang van de Sperwer *Accipiter nisus* op de ZW-Veluwe: veroorzaakt door predatie of voedseltekort? Limosa 75: 159-168.

Tussen 1991 en 2001 werden op de ZW-Veluwe sperwernesten opgespoord. Trend, broedresultaten en voedselkeus werden gesplitst naar voedselrijke en voedselarme habitats. In het laatste type habitat ging de stand achteruit en steeg het aandeel vrouwtjes dat broedde in jeugdkleed. De jongenproductie per paar bleef min of meer gelijk (beide habitats samen; waarom niet gesplitst naar habitat?). In de rijkere bossen ging de stand niet achteruit, noch steeg het aandeel eerstejaars vrouwtjes in de broedpopulatie. Waar de verschillen tussen beide habitats vermoedelijk zijn terug te voeren op navenante verschillen in prooiaanbod, snap ik niet goed - in deze studie althans - hoe het voedselaanbod ook verantwoordelijk kan zijn voor de afname en het toenemende aandeel eerstejaars vrouwtjes. Dit te meer omdat de enige studie naar het voedselaanbod in het voedselarme gebied een lichte toename toont over 1992-2000 (BMP-telling, waarvan onduidelijk is of 1992 het startjaar was; zo ja, dan zou dat de verklaring kunnen zijn van de lichte stijging, omdat waarnemers zichzelf altijd verbeteren naarmate ze meer ervaring krijgen). Hoe representatief deze broedvogeltelling is, blijft ongewis (het betreffende gebied telt namelijk zowel rijke als arme delen, en uit de beschrijving kan niet worden opgemaakt waar exact het plot lag). De voorzichtige slotsom dat de hoeveelheid en kwaliteit van het voedsel een rol spelen in de beschreven ontwikkelingen sluit niet uit dat ook predatie belangrijk is. Voor geen van beide hypothesen worden voldoende gegevens aangedragen, noch zijn de wél aangedragen gegevens eensluidend of voldoende representatief. Meer onderzoek volgt, waarbij in het bijzonder voedselkwaliteit een interessante ingang vormt (Markiezenhof 24, 6715 LL Ede).

Busche G. & Kaatz H.-G. 2002. Sehr weit entfernte Fremdsiedlung eines junges Turmfalken (*Falco tinnunculus*). Vogelwarte 41: 282-283.

Een als nestjong in Sleeswijk-Holstein geringde Torenvalk werd een jaar later op 1231 km afstand als broedvogel teruggevonden in Finland. In de databank van ringstation Helgoland zitten 13 terugmeldingen van Torenvalken die zich verder dan 100 km van de geboorteplaats bevonden in mei-juni van hun tweede kalenderjaar; de eerste kwam van 818 km ten zuiden van de ringplek (gjbusche@t-online.de).

Busche G. & Looft V. 2003. Zur Lage der Greifvögel im Westen Schleswig-Holsteins im Zeitraum 1980-2000. Vogelwelt 124: 63-81.

De situatie van roofvogels in Sleeswijk-Holstein tot 1980 is uitgebreid beschreven in deel 2 van Vogelwelt Schleswig-Holsteins (in 1981 verschenen). Dit verhaal brengt het vervolg, met de nadruk op het westelijke deel. In die periode is de Zwarte Wouw als broedvogel verdwenen, en zijn Rode Wouw (als broedvogel), Ruigpootbuizerd (wintergast) en Boomvalk (broedvogel) afgenomen. Zearend en Slechtvalk hebben zich als broedvogel gevestigd, de laatste in 1995 en doorgroeënd naar 7 paren (waarvan 5 broedend) in 2001. De Blauwe Kiekendief is vanaf 1989 een geregelde broedvogel (1-4 paren op Sylt, 1 paar Speicherkoog). Broedpopulaties van Bruine Kiekendief (+90%), Buizerd (verdubbeld) en Havik zijn sterk toegenomen. Die toename heeft

tevens geresulteerd in kolonisatie van nieuwe habitats (zeer kleine bosjes in cultuurland, dorpen, stadjes). Boomvalk switchte van naaldbos naar open cultuurland (lanen langs wegen, hoogspanningsmasten), exact zoals ze dat in Nederland hebben gedaan. Opmerkelijk is, naast de grote veranderingen in habitatkeus van roofvogels, dat vervolging nog steeds fors is; in 1981-2000 zijn minimaal 1000 roofvogels afgeknald, geklemd, vergiftigd of als nestjong gedood. Hoewel de werkelijk omvang niet bekend is, heeft deze vervolging de populatietoename van veel soorten niet kunnen tegenhouden (gibusche@t-online.de).

Butler R.W., Ydenburg R.C. & Lank D.B. 2003. Wader migration on the changing predator landscape. Wader Study Group Bull. 100: 130-133.

Roofvogels kunnen alleen al door hun aanwezigheid een grote rol spelen in de ruimtelijke en temporele benutting van het landschap door prooidieren, ongeacht of ze die prooien werkelijk doden. In dit verhaal wordt aannemelijk gemaakt dat sommige steltlopers hun rui- en trekschema en verblijfsduur op tussenstops aanpassen aan de aanwezigheid van roofvogels (vooral Slechtvalk en Smelleken). Doortrekkieken van roofvogels worden zoveel mogelijk gemedend, hetzij door eerder te passeren (een mogelijke reden waarom veel Arctische steltlopers zo snel het broedgebied verlaten, ruim voor het vertrek van hun jongen) dan wel door korter gebruik te maken van tussenstops. Dat laatste kan mede een verklaring zijn voor de geconstateerde afname van veel steltlopers: doordat ze korter in tussenliggende voedselgebieden blijven hangen, is de doortrekstroom sneller, wordt de trefkans door waarnemers kleiner en tel je automatisch lagere aantallen. Een fenomeen waar vogeltellers terdege rekening mee moeten houden (rob.butler@ec.gc.ca).

Byholm P., Brommer J.E. & Saurola P. 2002. Scale and seasonal sex-ratio trends in northern goshawk *Accipiter gentilis* broods. J. Avian. Biol. 33: 399-406.

In tegenstelling tot de Nederlandse Haviken (waar late broeders verhoudingsgewijs meer mannetjes produceren) vertonen de Finse geen seizoenstrend in de geslachtsverhouding. Op regionaal niveau varieerde dit echter, van een constante sexratio tot een afnemende (minder mannetjes onder latere broedsels). Ik vraag me af in hoeverre deze twee datasets met elkaar zijn te vergelijken. De Nederlandse gegevens zijn over meerdere regio's, over een lange reeks van jaren en onder verschillende omstandigheden (voedselaanbod, populatie-ontwikkeling) op één hoop gegooid. Net als in Finland zijn *binnen* deze dataset eveneens verschillen in sexratio-trends te vinden, net als in Finland. Helaas ontbreekt een grondige - naar regio, trendfase, voedselaanbod en habitat gespecificeerde - analyse van de sexratio van nestjonge Nederlandse Haviken (maar voor de Finse: zie volgende titel, en bij Ranta *et al.*).

Byholm P., Ranta E., Kaitala V., Lindén H., Saurola P. & Wikman M. 2002. Resource availability and goshawk offspring sex ratio variation: a large-scale ecological phenomenon. J. Anim. Ecol. 71: 994-1001.

Gebaseerd op 73 locaties over geheel Finland verspreid werd de geslachtsverhouding op haviknesten bekeken in 1989-98; in deze periode varieerde de stand van hoenders per locatie enorm, van zeer weinig tot talrijk. Wanneer er veel hoenders waren, werden verhoudingsgewijs meer jonge havikmannetjes geproduceerd. Bij een lage hoenderstand waren de broedsels kleiner met een groter aandeel vrouwen. Tevens leek er compensatie op te treden voor scheve sexratio's: een hoog aandeel mannen werd het jaar erop gevolgd door een hoog aandeel vrouwen (negatieve correlatie in sexratio voor opeenvolgende jaren). Deze studie bewijst eens te meer dat tijd en ruimte belangrijke factoren horen te zijn binnen studies naar ecologische fenomenen. De scheve sexratio ten faveure van mannen kan een adaptatie zijn aan het feit dat de wintersterfte onder jonge mannen veel groter is dan onder vrouwen; mannen zijn namelijk afhankelijk van hoenders (andere profijtelijke prooi is er nauwelijks) terwijl vrouwen ook nog de veel zwaardere hazen kunnen pakken (patrik.byholm@helsinki.fi).

Cardia P., Fráguas B., Pais M., Silva S., Guillemaud T., Palma L., Cancela M.L. & Ferrand N. 2002. Análise da variação genética de proteínas em populações mediterrânicas de Águia-perdigueira *Hieraaetus fasciatus*. Airo 12: 71-74.

Op basis van 7 Iberische populaties van de Havikarend en die van Cyprus wordt geconcludeerd dat er een grote genetische variatie bestaat, vooral in populaties met een groot aantal individuen. Dit is belangrijk, omdat Havikarenden in het Mediterrane gebied scherp afnemen in aantal; de grote genetische variatie is gunstig, omdat de soort dan niet zo snel tegen een genetische flessenhals aanloopt (CIBIO, Campus Agrário de Vairão, 4485-661 Vairão, Portugal).

Catry I., Franco A. & Theodósio J. 2002. Efeito da colocação de rádio-emissores no Francelho *Falco naumanni*. Airo 12: 75-78.

GEDRAG EN BROEDSUCCES VAN GEZENDERDE KLEINE TORENVALKEN
Gedrag en broedsucces van gezenderde Kleine Torenvalken werd vergeleken met dat van ongezonderde. Copulatiegedrag, het voeren van de partner noch de frequentie waarmee de jongen werden gevoerd verschilden significant tussen gezenderde en ongezonderde vogels. Ook legselgrootte, uitkomstsucces en productiviteit waren gelijk tussen beide groepen. Op de staart gemonteerde zenders (3.5% van het lichaamsgewicht) kunnen dus veilig worden gebruikt bij onderzoek naar Kleine Torenvalken (inescatry@yahoo.com).

Clarke R., Combridge P. & Middleton N. 2003. Monitoring the diets of farmland winter seed-eaters through raptor pellet analysis. British Birds 96: 360-375.

UIT BRAAKBALLEN VAN BLAUWE KIEKENDIEVEN
Uit braakballen van Blauwe Kiekendieven, gevonden op winterslaapplaatsen in Norfolk, werden niet alleen de prooien op naam gebracht, maar ook de zaden uit de magen van die prooien. Het bleek dat algemene akkerkruiden een belangrijk onderdeel van het menu van zaadetende vogels vormden, zoals bij veldleeuwerik (ganzevoet, duizendknopen), heggenmus (kleine brandnetel, perzikkruid, knopige duizendknoop), vinken, kneuen en groenlingen (perzikkruid, ganzevoet), rietgors (ganzevoet, vossestaart, granen) en geelgors (granen, vooral tarwe). Het bewijst eens te meer dat overwinterende zaadeters vooral zijn gebaat bij akkers die een gevarieerd aanbod van akkeronkruiden bieden. Dat laatste is tegenwoordig echter een zeldzaamheid geworden vanwege zaaizaadselectie, kweek van resistente gewassen en gebruik van herbiciden (The Hawk and Owl Trust, c/o Zoological Society of London, Reggent's Park, London NW1 4RY).

Coleman J.L., Bird D.M. & Jacobs W.A. 2002. Habitat use and productivity of Sharp-shinned Hawks nesting in an urban area. Wilson Bull. 114: 467-473.

GEBASEERD OP 16 NESTEN IN MONTREAL
De helft van de paren bracht minimaal één jong groot. De stadsbroedvogels deden in reproductie niet onder voor broedvogels op "normale,, nestplekken (bosgebieden). Het aandeel eerstejaars broedvogels (38.5% van de vrouwen, 33.3% van de mannen; bij 3 van de 16 paren beide broedvogels onvolwassen) was relatief hoog. Een zeer brede habitatkeus in vergelijking met "gebruikelijke,, broedgebieden, van jong naar oud bos, van naald- tot loofbos en van dicht tot open, wordt opgevat als een regionale variatie in habitatkeus, mogelijk deels veroorzaakt door schaarste aan concurrenten (joannalouise@hotmail.com).

Combridge P., Christie D.A. & Ferguson-Lees J. 2003. Breeding European Honey-buzzards in Britain. Brit. Birds 96: 258-260.

DE BRITSE WESPENDEIVEN BLIJVEN DE GEMOEDEREN BEZIG HOUDEN
In dit stuk wordt gewaarschuwd voor een te liberale houding ten opzichte van aantalsschattingen voor Groot-Brittannië (zie Roberts S.J. & Williams I.T. 1999. Breeding European Honey-buzzards in Britain. Brit. Birds 92: 326-345, alsook Roberts S.J. & Lewis J.M.S. 2003. Observations of European Honey-buzzard breeding density in Britain. Brit. Birds 96: 37-39). Onderhavige auteurs houden liever vast aan de aantallen die worden doorgegeven aan het Rare Breeding Birds Panel, in plaats van uit te gaan van minimaal enkele honderden paren. Stellen gericht onderzoek voor in gebieden die als goed wespendienhabitat worden aangemerkt.

Dawson R.D. & Bortolotti G.R. 2002. Experimental evidence for food limitation and sex-specific strategies of American kestrels (*Falco sparverius*) provisioning offspring. Behav. Ecol. Sociobiol. 52: 43-52.

OPVOEDEN VAN NESTBLIJVERS IS ENERGETISCH GEZIEN EEN KOSTBARE ZAAK
Opvoeden van nestblijvers is energetisch gezien een kostbare zaak. In dit experiment werden broedende Amerikaanse Torenvalken van extra voedsel voorzien. Vrouwjes reageerden daar sterk op, namelijk door minder voedsel aan te slepen. Doordat ze minder hard hoefden te werken

dan vrouwtjes die geen extra voedsel kregen, was hun terugkeerkans (in latere jaren) groter. Ook mannetjes werkten minder hard als ze extra voedsel kregen, maar in mindere mate dan hun partners. Dientengevolge was hun terugkeerkans niet beter dan bij mannetjes die het zonder extra voedsel moesten doen. Overigens kregen jongen uit bijgevoerde en niet-bijgevoerde nesten evenveel eten, zodat jongen in bijgevoerde nesten niet in een betere conditie uitvlogen, noch een betere overlevingskans hadden.

Dekker D. 2003. Peregrine Falcon predation on Dunlins and ducks and kleptoparasitic interference from Bald Eagles wintering at Boundary Bay, British Columbia. J. Raptor Res. 37: 91-97.

Slechtvalken pakten 94 bonte strandlopers tijdens 652 jachtvluchten. Jacht in de open lucht op groepen bontjes was in 9.1% van de gevallen succesvol; jacht vanuit dekking was met 35% een veel succesvollere jachtwijze. Volwassen Slechtvalken hadden een beter jachtsucces dan onvolwassen vogels, resp. 26.8% en 9%. Van de vier gevangen eenden (1x wintertaling, 3x een grotere eendensoort) werden de grotere eenden door Witkoparenden afgetroegeld. Die laatste volgden vaak jagende Slechtvalken op de voet, en probeerden hun slag te slaan als de valken een prooi hadden geslagen. De aanwezigheid van de arenden is mogelijk de reden waarom Slechtvalken in dit gebied zelden eenden bejaagden; de kans op kwijtraken aan arenden is te groot (tj_dick_dekker@hotmail.com).

Dekker D. 2003. Gyrfalcon predation on Mallards and the interaction of Bald Eagles wintering in Central Alberta. J. Raptor Res. 37: 161-163.

Giervalken jaagden vooral vanuit dekking op wilde eenden (42x, waarvan 5x succesvol), wat minder door in de open lucht aan te vliegen (25x, waarvan 10x zeker en 3x waarschijnlijk succesvol). De meeste aanvallen eindigden in een achtervolging, waarbij de valk de eend in de lucht probeerde te grijpen. De eenden stelden hun foerageertochten uit tot zonsondergang indien frequent aangevallen door valken. Ook hier probeerden Witkoparenden prooi af te pakken (adres: zie boven).

Dekker D. 2003. Een halve eeuw op zoek naar Slechtvalken. Slechtvalk Nieuwsbrief 9(1): 13-15.

Overpeinzingen over Slechtvalken in heden en verleden, in Europa zowel als Canada en USA. De idee dat de aanwezigheid van Slechtvalken repercussies heeft voor het gedrag en habitatkeus van prooivogels is recentelijk door Theunis Piersma cs. prachtig gekwantificeerd voor goudplevieren (zie Piersma *et al.* 2003, hieronder).

Dickson R.C. 2003. Egg weight and growth of nestling Merlins in Dumfries & Galloway. Brit. Birds 96: 252-257.

Zeven broedsels met in totaal 24 jongen van Smellekens werden om de 6-7 dagen doorgemeten (zie ook Picozzi N. 1983. Growth of nestling Merlins in Orkney. *Ibis* 125: 377-382). Gewicht (in figuur en tabel) en vleugellengte worden gegeven naar leeftijd. Gewicht vanaf dag 17 lijkt indicatie voor sekse te geven: gemiddeld 193 g voor mannen en 225 gram voor vrouwen (zie ook Sodhi N.S. 1992. Growth of nestling Merlins. *Can. Field Nat.* 106: 387-389) (adres: zie hieronder).

Dickson R.C. 2003. Hovering by Merlins while hunting. Brit. Birds 97: 302.

Smellekens zijn echte jakkeraars als ze jagen. Tijdens een lange-termijnstudie in Dumfries & Galloway in 1965-2000 werd 25 keer een kort (20-60 sec) biddend Smelleken gezien, waarvan 17x tijdens een jachtvlucht als de prooi dekking was binnengedoken (1x man, rest vrouw/juveniel) (Lismore, New Luce, Newton Stewart, Dumfries & Galloway DG8 0AJ, Groot-Brittannië).

Dubois P.J. & Duquet M. 2003. Passage pré-nuptial du Faucon kobez *Falco vespertinus* en France en 2003. *Ornithos* 10: 244-245.

In voorjaar 2003 werd in Oost-Frankrijk een grote influx van Roodpootvalken opgemerkt: 240 ex. van midden april tot eind mei, met een piek in de eerste pentade van mei. Van 70 op geslacht gebrachte vogels was 43% man, 57% vrouw. Van 27 op leeftijd gebrachte vogels was 48% adult, de rest onvolwassen (PJD, 8 rue Ambroise Paré, 95520 Osny, France).

Eldegard K., Selås V., Sonerud G.A., Steel C. & Rafoss T. 2003. The effect of parent sex on prey deliveries to fledgling Eurasian Sparrowhawks *Accipiter nisus*. Ibis 145: 667-672.

Ongeveer 80% van de aangebrachte prooien na het uitvliegen van de jongen was bij zeven Zuid-Noorse sperwernesten afkomstig van het mannetje (alle gezenderd). Twee vrouwtjes brachten zelfs in het geheel geen prooien aan. De duur van de afhankelijkheidsperiode na het uitvliegen was positief gecorreleerd met het aantal aangebrachte prooien in het latere deel van de vlieg-vlugge afhankelijkheidsfase (die varieerde van 20-35 dagen). Het vertrek van de jongen uit de nestomgeving was abrupt; buiten de directe nestomgeving werden ze niet door de ouders gevoerd (katrine.eldegard@ibn.nlh.no).

Fernandes E., Monteiro A., Dias C. & Ramos J.A. 2002. Censo e caracterização do habitat de nidificação de Milhafre-real *Milvus milvus* no Planalto Mirandês/Parque Natural do Douro Internacional. Airo 12: 51-55.

Dertien blokken van 10x10 km in NO-Portugal werden in de zomer van 2001 onderzocht op de aanwezigheid van Rode Vrouwen. De broedpopulatie bedroeg 19-26 paren, voorkomend in gebieden met traditionele veeteelt (elsa_fernandes@yahoo.com).

Ferrer M., Penteriani V., Balbontín J. & Pandolfi M. 2003. The proportion of immature breeders as a reliable early warning signal of population decline: evidence from the Spanish imperial eagle in Doñana. Biol. Conservation 114: 463-466.

De laatste 10 jaar is de Spaanse Keizerarend drastisch gekelderd in Doñana Nationaal Park. Voorafgaande aan de daling nam het aandeel broedvogels in onvolwassen kleed sterk toe (en bleef hoog), van 3.3% in 1976-91 naar gemiddeld 21% in 1992-2002. Voor deze soort die pas op latere leeftijd tot broeden overgaat is dat een duidelijk teken dat er iets mis was. Voor Spaanse Keizerarenden wordt een aandeel van 10% of meer broedvogels in onvolwassen kleed gezien als een signaal dat er iets niet goed is. De afname heeft vermoedelijk te maken met de crash vande konijnenpopulatie, een Europa-wijd fenomeen gerelateerd aan het viraal haemorrhagisch syndroom (een ernstige ziekte). Deze afname bracht de Spaanse jagers ertoe op grote schaal roofdieren en -vogels te gaan vergifigen. De dispersie-afstanden van jonge Keizerarenden lopen op tot 90 km, waardoor ze altijd te maken krijgen met jagers buiten het strikte natuureservaat (en dus met vergifiging). Op die manier werd zelfs binnen de grenzen van het Doñana Park 1991 al >50% van de gepaarde arenden om zeep gebracht. Helaas onderzochten de biologen van het Nationale Park alleen de broedparen, waardoor ze pas 10 jaar na de inzet van de afname door kregen dat de populatie-opbouw in het ongerede was geraakt; in 1992 was de populatie nog op verzadigingsniveau terwijl toen al 26.7% van de broedvogels onvolwassen was (mferrer@ebd.csic.es).

Feryn Y. 2003. Voorspelling van roofvogeltrek over Vlaanderen tijdens het najaar. Natuur.oriolus 69: 98-103.

Op basis van temperatuursveranderingen, luchtdruk, bewolking en neerslag in Noord- en West-Europa worden voorspellingen gedaan over de kans op goede roofvogeltrek in België. Tussen 20 augustus en 1 december worden voorspellingen dagelijks berekend: zie www.zvvkoepeel.be/vwg.

Fritsche H. 2003. Mäusebussard (*Buteo buteo*) schlägt Kiebitz (*Vanellus vanellus*). Mitt. Ver. Sächs. Ornithol. 9: 246.

Buizerd achtervolgde Kieviten over afstanden tot 400 m, 1-2 m boven de grond. Leek speels gedrag, totdat er eenje in de vlucht werd gevangen. Vloog ermee naar eik, maar consumeerde de prooi niet. Vloog weg (niet weggejaagd) met achterlating van vangst; Kievit was eerstejaars vogel (oktober).

García J.T. 2003. Is female investment in defence correlated with breeding success in Hen Harriers *Circus cyaneus*? Bird Study 50: 142-145.

In 100% van de 24 nestcontroles (van net voor de eileg tot en met nesten met 5 jongen) van Blauwe Kiekendieven nabij Madrid bleek het vrouwtje aanwezig te zijn; voor mannetjes lag dat op 37%. Als mannetjes aanwezig waren, hielpen ze mee met nestverdediging door te alarmeren (89% van de gevallen) en/of met aanvallen (55%). Alarm van vrouwtjes was niet gecorreleerd

met de nestinhoud ten tijde van de controle, maar bleek significant gecorreleerd met het uiteindelijke nestsucces: hoe feller het alarm, hoe beter het broedsucces (jtgarcia@bio.ucm.es).

Geneijgen P. van 2003. Broedseizoen 2003 van Slechtvalken in Nederland. Slechtvalk Nieuwsbrief 9(1): 2-6.

De kogel is definitief door de kerk: de groei van de Slechtvalk in Nederland vertoont nu een scherp opwaartse lijn, na jarenlang voortsudderen op laag niveau. Deze ontwikkeling doet zich ook in de ons omringende landen voor, zoals België (van 0 naar 29 in 10 jaar), Rheinland-Pfalz (van 0 naar 32 in 15 jaar), in Nordrhein-Westfalen (van 0 naar 50 in 20 jaar), en natuurlijk in Baden-Württemberg (waar de soort nooit helemaal verdween en de toename al in de late jaren zeventig inzette). In 2003 telde Nederland 17 territoriale paren, waarvan er 13 tot eileg overgingen en uiteindelijk 9 paren in totaal 27 jongen lieten uitvliegen. Opmerkelijk is dat de paren in de invloedssfeer van de Noordzee alle laat met de eileg begonnen; timen deze vogels hun legbegin in relatie tot de doortrek van vogels langs de kust? Diverse nieuwe vestigingen werden gevonden, onder meer in Limburg (waar nu een cluster van 4 paren voorkomt; de nieuwe vestiging zat op een hoogspanningsmast), in de Groningse veenkoloniën (hoogspanningsmast) en op de Hemwegcentrale bij Amsterdam. Het aantal paren op potentieel geschikte broedplaatsen begint nu ook zo snel toe te nemen, dat het moment niet ver meer is dat een compleet landelijk overzicht een utopie zal blijken te zijn. Zeker nu de valken steeds vaker noodzaak zijn van kraaienesten gebruik te maken, kunnen ze zich makkelijk aan de aandacht van het vogelaarsvolkje onttrekken (Zijpendaalseweg 50, 6814 CL Arnhem).

Grell M.B. 2003. Forslag til en forvaltningsplan for bevarelsen af rød glente *Milvus milvus* i Danmark. Dansk Ornitologisk Forening, København. 46 pp. ISBN 87-90310-44-6.

De Rode Wouw werd in Denemarken rond 1910 uitgeroeid. Volledige bescherming kwam in 1922 tot stand. Herkolonisatie vond echter pas vanaf de vroege jaren zeventig plaats. De populatie is traag gegroeid naar 25-30 paren in de jaren negentig, zonder verdere aanwijzingen voor toename (eerder afname). In 2001-02 vond veldwerk plaats om belangrijke parameters te kwantificeren. Op 17 resp. 18 gecontroleerde nesten waren er resp. 10 en 11 succesvol, waarvan resp. 20 en 18 jongen uitvlogen. In totaal werden 29 nestplekken gelokaliseerd. In vergelijking met de omringende landen zijn nestsucces en jongenproductie per paar aan de lage kant. In 1976-2000 werden in Denemarken 45 dode Rode Wouwen gevonden; van 24 onderzochte vogels bleken er 17 vergiftigd (parathion), 6 geschoten en 1 tegen hoogspanningsdraad te zijn doodgevlagen. Er wordt gepleit voor effectievere bescherming, effectieve analyse van dode vogels (in Nederland zijn we gezegend met het werk van ID-DLO, iets wat in Denemarken ontbreekt en waardoor de laatste jaren niets zinnigs over doodsorzaken kan worden gezegd), wettelijke beperkingen voor gebruik van rodenticiden, verbod op gebruik van parathion en de aanleg van voederplaatsen in de winter (dof@dof.dk).

Griendt M. van de. 2002. De Roodpootvalk als doortrekker en pleisteraar in Twente. Vogels in Overijssel 2002: 3-9.

Deze analyse van archiefwaarnemingen bracht twee belangrijke gebieden voor pleisterende Roodpootvalken aan het licht: Engbertsdijksvenen (220 waarnemingen) en Haaksbergerven (99). Uit andere veengebieden ontbreken waarnemingen (onduidelijk of dat ligt aan waarmeemintensiteit en -spreiding, of aan geringere omvang van deze gebieden). In heel Twente werden er 351 gezien. Over 1981-2001 was 1992 een duidelijke uitschieter (48 waarnemingen), met daarnaast redelijke aantallen in 1988 (18 dito) en 1990 (22 idem) (mathijsvandegriendt@hetnet.nl).

Griggio M., Hamerstrom F., Rosenfield R.N. & Tavecchia G. 2002. Seasonal variation in sex ratio of fledgling American Kestrel: a long term study. Wilson Bull. 114: 474-478.

De geslachtsverhouding van nestjonge roofvogels vertoont vaak een seizoensgebonden variatie. Verschillende hypothesen zijn ontwikkeld om deze variatie te verklaren, waaronder de Local Resource Competition Hypothesis (sexratio ten voordele van het minst competitieve geslacht; verklaart echter niet de sexratio-verschuiving binnen het seizoen), de Maturation Time Hypothesis (vroeg broedsels zouden een mannenoverschot moeten hebben, omdat vrouwen sowieso in hun eerste levensjaar tot broeden overgaan maar onder mannen alleen de vogels uit vroeg broedsels;

gebaseerd op Nederlandse onderzoek naar Torenvalken) en de Early Bird Hypothesis (in niet-migratoire populaties zijn vroeg uitgevlogen mannetjes in het voordeel bij competitie om nestplaatsen, omdat zij al tijdens de dispersie na het uitvliegen een territorium vestigen). Amerikaanse Torenvalken in Wisconsin, waar vroeger broedsels een hoog mannenaandeel hadden dat in de loop van het seizoen verschoof naar een hoger vrouwenaandeel, voldeden aan de Early Bird Hypothesis, ondanks dat het hier een migratoire populatie betrof (mgriggio@civ.bio.unipd.it).

Hake M., Kjellén N. & Alerstam T. 2003. Age-dependent migration strategy in honey buzzards *Pernis apivorus* tracked by satellite. *Oikos* 103: 385-396.

In Zweden werden 7 adulte (3 man, 4 vrouw) en 3 juveniele Wespendienven met een rugzakzender uitgerust; 9 daarvan konden tot in Afrika (overwinterend van Sierra Leone tot in Kameroen) worden gevolgd. Adulte vogels vlogen niet rechtstreeks naar Afrika, maar maakten een omweg via Gibraltar en het westelijke deel van West-Afrika (waartoe telkens een knik in de trekbaan nodig was, verantwoordelijk voor een 14% langere reis dan indien ze linea recta vlogen). De juvenielen, die 2-3 weken later dan de adulte het broedgebied verlieten, kozen voor een rechtstreekse route, bijna pal zuidwaarts. Daarbij vlogen ze de Middellandse Zee over de volle breedte over, zo ook de Sahara; beide laatste barrières werden genomen zonder langdurige tussenstops. Omdat de adulte vogels minder vaak onderweg stopten en gemiddeld gunstiger weersomstandigheden treffen, haalden ze gemiddeld toch een grotere snelheid en completeerden ze hun reis gemiddeld in 42 dagen (gemiddelde snelheden 141 km/dag in Europa, 269 km/dag door de Sahara en 137 km/dag in West-Afrika). De juvenielen, die vaker tegen slecht weer aanliepen (inherent aan het latere vertrek, want de thermiek-omstandigheden in Europa verslechteren in september en oktober) en vaker onderweg stopten, deden gemiddeld 64 dagen over hun reis (gemiddeld voor bovenvermelde trajecten resp. 156, 269 en 40 km/dag); ook de juvenielen maakten de grootste snelheid in de Sahara. Blijkbaar veranderen Wespendienven gedurende hun leven van trekstrategie: gebruik van individuele vectororiëntatie tijdens hun eerste vlucht, tegenover leergedrag en sociale beïnvloeding op latere leeftijd. De omweg via Gibraltar heeft vele voordelen, en wordt waarschijnlijk *en route* aangeleerd door zich aan te sluiten bij andere adulte Wespendienven (mikael.hake@nvb.slu.se).

Hardy J. 2003. Raptor Round Up 2000 and 2001. *Scottish Birds* 24, Supplément 1-28.

De verzamelde roofvogelwerkgroepen van Schotland bundelden hun gegevens over 2000 en 2001 in dit overzicht. Het geeft per regio het aantal gecontroleerde nesten en basale broedgegevens (aantal bezette territoria, uitgevlogen jongen). Vervolging is een enorm probleem, vooral ook omdat veel land in handen is van particulieren die uitroeien van roofvogels als dagelijkse praktijk hebben. Alleen al van Rode Wouw werden in 1989-98 93 vogels dood gevonden, waarvan 37.5% was vergiftigd met uitgelegd aas (in 2001 minimaal 5 ex. dood door carbofuran). De Zeearend was in 2000 en 2001 met resp. 21 en 24 paren aanwezig (resp. 12 en 11 jongen uitgevlogen). Blauwe Kieken staan onder forse druk door vervolging; op de Orkneys stierf in 2000 bovendien 34% van de jongen tussen ringen en uitvliegen. Succesvolle nesten liggen vooral op landgoederen die actief aan roofvogelbescherming doen. Haviken worden in hun uitbreiding gefnuikt door vervolging; van de Sperwer werden slechts weinig nesten gevolgd. Buizerd was met 1 nest present op de Orkneys (naast 2de paar en 3 territoria). Steenarend en Slechtvalk worden goed gevolgd, zo ook Visarend (resp. 148 en 155 paren in 2000-01) en Smelleken. Een Boomvalk bracht in 2001 4 jongen groot, terwijl Torenvalk in deelstudies aan bod kwam. Dit overzicht bevat tevens materiaal over Kerk-, Bos- en Velduil (Scottish Ornithologists' Club, Harbour Point, Newhailés Road, Musselburgh EH21 6SJ, Scotland).

Harrop A.H.J. & Collinson M. 2003. The 1864 Wiltshire 'Steppe Buzzard'. *Brit. Birds* 96: 247-249.

In september 1864 schoot J. Clarke Hawkshaw een Buizerd in Engeland. Deze vogel werd op grond van de rossige onderzijde gedetermineerd als een Steppebuizerd. De balg is nog steeds beschikbaar. Een hernieuwde kijk op deze vogel kon niet uitsluiten dat het om een enigszins afwijkende Buizerd gaat. Exit *vulpinus* van Britse lijst.

Heiden A. van der. 2003. Slechtvalken op het terrein van Shell-Pernis. Slechtvalk Nieuwsbrief 9(1): 15.

Jonge vrouw Slechtvalk wordt in juni versuft op grond aangetroffen. Navraag ter plekke lijkt te bewijzen dat het paar er ook al in 2002 heeft gezeten (en mogelijk zelfs al in 2001); in 2003 in ieder geval 3 jongen uitgevlogen (Dorpsstraat 7, 3209 AD Hekelingen).

Heinze G.-M. & Ristow D. 2003. A record of Eleonora's Falcon *Falco eleonora* from the Cape Verde Islands. Airo 13: 47-51.

Op 4 september 1998 spoelden de resten van een juveniele Eleonora's Valk aan op de Kaap-Verdische Eilanden; een novum voor deze streek. De dichtstbijzijnde broedgebieden liggen op c. 1500 km afstand op de Canarische Eilanden (gerd-michael.heinze@t-online.de).

Jong A. de 2003. Bosuilstand. De Winterkoning 38: 75-79.

In de duinen tussen Wijk aan Zee en Camperduin verdubbelde de stand van de Bosuil tussen 1982 en tot begin jaren negentig, om vervolgens tot 2003 te halveren. Deze trend was overigens nogal verschillend per deelgebied (iets wat aanleiding zou kunnen zijn beter te kijken). De conclusie dat de afname van de Bosuil, en de gelijktijdige toename van de Havik, een oorzakelijk verband behelst, is een klassieke fout bij het vergelijken van twee trends. Het kàn zijn, maar zonder echt onderzoek is dat verre van zeker. Gewoonlijk spelen méér factoren een rol, en niet zelden een doorslaggevendere rol (zie ook van der Leest, die een voorzichtiger toon aanslaat).

Jong A. de 2003. Mereffect bij de havik. De Winterkoning 38: 83-84.

De Havik vestigde zich in 1984 in het moerasgebied Botshol (200 ha). Inmiddels is de stand daar toegenomen naar 4-5 paren/territoria in 2003; onder dergelijke omstandigheden is het noodzakelijk dat naar echte nestbezetting en eileg wordt gekeken (wat in Botshol niet meer gebeurde sinds 2001).

Kasper J. 2003. Gemeinsame Aufzucht eines Mäusebussards (*Buteo buteo*) und eines Seeadlers (*Haliaeetus albicilla*) in einem Seeadlernest. Mitt. Ver. Sächs. Ornithol. 9: 244-246.

Op een zeearendnest in Oberlausitz bevond zich naast een zeearendjong ook een buizerdjong. De Buizerd deed op 24 juni zijn eerste vlieg pogingen en zat op 29 juni 30 m verderop; de jonge Zeearend vloog op 3 juli uit. Er wordt gespeculeerd over de origine van het buizerdjong; misschien roof van jonge Buizerd uit nest en levend meegenomen naar eigen nest? Overigens werd dit verschijnsel eerder al gemeld uit Polen (joerg.kasper@web.de).

van Kessel J. & Deeben W. 2003. Onderzoek naar roofvogels en uilen in het bosgebied Buikheide-Halve Mijl in 2002. De Blauwe Klauwier 29(2): 7-12.

Broedresultaten (territoria, nesten, nesten met eieren en jongen) in een bosgebied van 500 ha in Noord-Brabant, inclusief de gegevens vanaf 1995. Stand van Wespandief (0-1), Havik (0-3), Sperwer (3-8), Buizerd (3-8) en Boomvalk (0-1) in grote lijnen stabiel met schommelingen. De prooilijst is niet uitgesplitst naar predator.

Kitowski I. 2003. Differences between social and non-social hunting of juvenile Montagu's Harriers *Circus pygargus* in the post-fledging dependency period. Orn. Anz. 42: 147-152.

Juveniele Grauwe Kieken jagend in groepen waren succesvoller dan solitair jagende juvenielen. Ze hadden een voorkeur voor gelegeerde tarwe en haver, en vingden vooral Grote Groene Sabelsprinkhanen *Tettigonia viridissima*. Stoppelveld werd gemeden. Een deel van de sprinkhanen werd in de lucht opgegeten (kitowign@biotop.umcs.lublin.pl)

Kitowski I. 2003. Do Marsh Harriers (*Circus aeruginosus*) tend to rob Honey Buzzards (*Pernis apivorus*)? Orn. Anz. 42: 153-154.

In 1992-2001 werd in ZO-Polen 14x gezien dat een mannetje Bruine Kiekendief een Wespandief zijn prooi (wespenraat) probeerde af te troggelen. De piraterij duurde 21-53 seconden (gemiddeld 34 sec), waarbij de Wespandief 6x zijn prooi kwijt raakte. De Bruine Kieken landden dan op de plek waar de prooi was gevallen en bleven vervolgens 11-37 minuten uit zicht. In twee gevallen werd de prooi door de auteur teruggevonden, beide keren een leeg gevretten nest van hoornaar. Door het open landschap wordt vermoed dat Bruine Kieken snel door

hebben dat een roofvogel een prooi draagt; dan is een potje piraterij al snel profijtelijk, zeker als wespenlarven in het geding zijn (rijk aan aminozuren en vetten).

Klaassen O. 2003. Broedpoging van Buizerd *Buteo buteo* binnen de bebouwde kom van Arnhem in 2002. Vlerk 20(2): 65-67.

Het betrof een uitgebouwd kraaiennest in een door spoorwegen uitgekaderd driehoekje in Presikhaaf, op 1000 m van de uiterwaarden van de Rijn. Het terrein is nauwelijks toegankelijk vanwege braamstruweel en water; het nest zat in een wilg. Deze slechte bereikbaarheid was de reden dat alleen een waarneming van een afvliegende oudervogel werd gedaan (26 mei); op 30 mei klonk alarm, op 9 en 17 juni echter stilte. Het is niet bekend of er eieren werden gelegd; over dons op de nestrand wordt niets gezegd.

Klaassen O. 2003. Roofvogels van het Bergherbos (Gld.) in 2002. SOVON- inventarisatie-rapport 2003/05. SOVON, Beek-Ubbergen.

Van de 1833 ha van het Bergherbos (80% bos, rest overwegend agrarisch cultuurland en verpachte gronden) werd in 2002 1657 ha op roofvogels gekarteerd (gemiddelde tijdsbesteding: 6 min/ha); in 1986 was dat ook al het geval. Er werden 3 Wespendienven (1986: 3), 10 Haviken (1986: 11), 12 Sperwers (1986: 11), 22 Buizerds (1986: 20), 2 Torenvalken (1986: 0), 1 Boomvalk (1986: 2) en 1 Raaf (1986: 0) gevonden. Van de meeste paren betrof het nestvondsten (niet bij Wespendienst). Van de Haviken mislukte slechts 1 nest (10%), van de Sperwers 4 (33%) en van de Buizerds 6 (27%). Niet alleen betekent dit een hoge roofvogeldichtheid, ook het nestsucces is hoog. De gemiddelde tussennestafstanden van Havik, Sperwer en Buizerd waren resp. 1040 m (variatie 760-1640 m), 1055 m (variatie 800-1400 m) en 763 m (variatie 510-1240 m).

Krone O. & Schwarnweber C. 2003. Two White-tailed Eagles (*Haliaeetus albicilla*) collide with wind generators in northern Germany. J. Raptor Res. 37: 174-176.

Betreft een doodvondst van een adult vrouwtje Zeearend onder een windturbine, en een waarneming van een subadulte 4 jaar oude Zeearend die neerstortte bij een windturbine (de aanvaring zelf niet waargenomen) (krone@izw-berlin.de).

Leest H. van der 2003. Havik; koning van het bos of vliegende gehaktmolen. De Winterkoning 38: 84-87.

In de vroege jaren negentig vestigde zich de Havik als broedvogel in de Noord-Kennemerduinen (tussen Camperduin en Wijk aan Zee). Sindsdien toegenomen naar 6 paren in 1993, 12 in 1995, 16 in 1996 en 1997, 22 in 1998, 23 in 1999, 25 in 2000, 22 in 2001 en 25 in 2002. De ontwikkeling van de Boomvalk was: 8 in 1995, 10 in 1997, 6 in 1998 en 4 in 2002 (daarvan succesvol: 5 in 1995, 8 in 1997, 2 in 1998 en 0 in 2000 en 2002); in 2001 en 2002 uitsluitend jagende Boomvalken. Sperwers liepen terug van 20 territoria in 1995 (12 succesvol) naar 16 in 1996 (11 idem), 14 in 1997 (10 idem), 16 in 1998 (11 idem), 24 in 1999 (22 idem), 21 in 2002 (16 idem), 26 in 2001 (18 idem) en 20 in 2002 (10 idem). De laatste jonge Zwarte Specht vloog in 1997 uit (en werd door een Havik opgegeten); het is niet zeker of de verdwijning van deze soort uit de duinen iets van doen heeft met Haviken. Terecht stelt de auteur dat de komst van de ene soort en de verdwijning van de andere door tal van factoren wordt bepaald, dat slechts weinig van die factoren zijn gekwantificeerd en dat Haviken een prachtige aanwinst voor het duingebied zijn. Zie ook: de Jong.

Leysen K. 2003. Roofvogeltrek over Vlaanderen op 9 oktober 2002. Natuur.oriolus 69: 104- 109.

Een toptrekdag in Vlaanderen, waarbij op 19 telposten 1605 roofvogelpassanten werden geregistreerd, voornamelijk Buizerd (1296), Sperwer (186), Torenvalk (38), Rode Wouw (28), Smelleken (22) en Blauwe Kiekendief (13) (koen.leysen@natuurpunt.be).

Belfonot B. 2003. Comportement de chasse nocturne du Faucon pèlerin *Falco peregrinus* à Belfort. Ornithos 10: 207-211.

Het kasteel van Belfort, gelegen in het massief van de Vogezen en Jura, wordt 's nachts hel verlicht met halogeenlampen. De lichtkoepel is op tientallen km afstand te zien. In mei 2001 werden voor het eerst prooiresten van een Slechtvalk gevonden, een vrouwtje. In november kwam daar

een mannetje bij. De vogels jaagden 's nachts vanaf de façade van het kasteel, ervoor zorgend dat hun ogen in het donker bleven tijdens het wachten. In hun voorraadkamers en op plukplaat- sen bleken veel doortrekkers te liggen. In totaal werden 268 prooien gedetermineerd, het meest duiven (42), gevolgd door spreeuw (30), kwartel (27), kramsvogel (21), merel (17), zanglijster (15), waterral (14), zomertortel (14), houtsnip (12), dodaars (10), kokmeeuw (9), grauwe klau- wier (7), kauw (6), appelvink (4), waterhoen (4), koperwiek (3), veldleeuwerik (3), gierzwaluw (3), ekster (2), zomertaling (2) en van nog eens 19 soorten 1 ex. (inclusief een rosse vleermuis). De sterke lampen werken als een magneet op nachtelijke trekvogels, die op hun beurt een mak- kelijke prooi voor Slechtvalken vormen (b.marconot@wanadoo.fr).

Marcus P. 2003. Slechtvalken broeden in Amsterdam. Slechtvalk Nieuwsbrief 9(1): 7-13. Uitgebreide beschrijving van gedrag van het nieuwe slechtvalkpaar bij de Hemwegcentrale, onder meer een wisseling van vogels (geringde vrouw vervangt ongeringde), antagonistisch gedrag tegenover andere roofvogelsoorten (waaronder een Wespendif, voedselkeus (grotendeels op basis van resten uit voorraadplaatsen; stadsduif overweegt, met verder spreeuw, lijsters, kokmeeuw, steltlopers, kleine zangvogels), de dood van een jong op de uitvliegtag (tuimelde in de pijp van een gasturbine) en gedrag van het enig overgebleven jong na het uitvliegen (A.J. Krophollerstraat 23, 1064 DB Amsterdam).

Massemin S., Korpimäki E., Pöyri V. & Zorn T. 2002. Influence of hatching order on growth rate and resting metabolism of kestrel nestlings. J. Avian Biol. 33: 235-244.

Het lichaamsgewicht van nestjongen Torenvalken in Finland nam na levensdag 19 niet meer toe; lichaamsgrootte (gemeten aan hand van veren en botten) bleef echter toenemen tot tenminste dag 26, de uitvliegtag. De conditie, gemeten met behulp van spieren en vet, veranderde nauwelijks tus- sen dag 12 en de uitvliegtag. Lichaamstemperatuur en stofwisseling in rusttoestand waren gewoonlijk lager in 12-dags-jongen dan in jongen ten tijde van het uitvliegen. Bij de laatst geboren jongen in het nest waren gewichtsgroei, grootte, conditie en stofwisseling in rust op levensdag 19 nog achtergebleven. Maar ten tijde van het uitvliegen hadden ze dit ingehaald voor gewicht, grootte en stofwisseling. Alleen indien de nesten geen extra voedsel kregen toegediend (door de onder- zoekers), bleef de conditie van de laatstgeboren jongen achter bij die van hun nestgenoten; dit verschil verviel zodra een nest extra voedsel kreeg toebedeeld (sylvie.massemin@c-strasbourg.fr).

Miller M.W., Greenstone E.M., Greenstone W. & Bildstein K.L. 2002. Timing and magni- tude of Broad-winged Hawk migration at Mountclair Hawk Lookout, New Jersey, and Hawk Mountain Sanctuary, Pennsylvania. Wilson Bull. 114: 479-484.

Buteo platypterus broedt in oostelijk en centraal Canada en in de USA, en overwintert in Centraal Amerika en in noordelijke en centraal Zuid-Amerika. De trekellingen van twee vaste tellocaties in de USA werden met elkaar vergeleken om te zien of deze met elkaar overeenkwa- men. Op beide posten daalde het aantal migranten in de periode 1979-98. Op Mountclair begon de trek later, en waren doortrekkieken en afloop van de trek ook later dan op Hawk Mountain (dat 155 km ten WZW van Mountclair ligt). Gemiddeld passeerden er jaarlijks twee keer zoveel Breedvleugelbuizerds bij Mountclair dan bij Hawk Mountain; de jaarlijkse verschillen correleer- den niet tussen beide posten. Het lijkt erop dat de telposten een verschillend segment uit de populatie van de Breedvleugelbuizerd monitoren. Dat pleit ervoor om op meerdere plekken vaste telposten aan te houden, opdat deelpopulaties goed gemonitord kunnen worden (mmiller@usgs.gov).

Miravent V.C. 2002. Aves de rapina diurnas nidificantes numa área militar: Campo de Tiro de Alcochete. Airo 12: 104-106.

De laagste nestdichtheid van dagroofvogels in een militair oefengebied (voor vliegtuigen) was geleegen in het deel waar de frequentste oefeningen werden gehouden (2-3x per week) (Rua José Moreira Rato 5R/C, 2780-634 Paço de Arcos, Portugal).

Nachtigall W., Stubbe M. & Herrmann S. 2003. Aktionsraum und Habitatnutzung des Rotmilans (*Milvus milvus*) im Winter - eine telemetrische Studie im Nordharzvorland. J. Ornithol. 144: 284-294.

Een man en een vrouw Rode Wouw werden uitgerust met een zender en gevolgd (1997 en 1998, Saksen). Buiten de broedtijd gebruikten beide hetzelfde gebied (gemiddeld man 800 en 620 ha, vrouw 710 ha), variërend van 190-530 ha/maand voor de man tot 140-440 ha/maand voor de vrouw. De overlap in activiteitsgebieden was het kleinst in augustus (41%, samenvallend met het kleinste gebied voor man en het grootste voor vrouw), en 100% in december. Met vorderende winter (en dus dalende temperatuur en meer sneeuw) en dalend prooiaanbod (niet gekwantificeerd) werd het activiteitsgebied geleidelijk vergroot. Een compostingsfabriek was een belangrijke voedselbron, maar akkers werden weinig benut. Het mannetje sliep in 1998/99 slechts in 18% van 160 nachten op een andere plaats dan de broedplek; in 1997/98 was dat slechts 2x (1.3%). Het vrouwtje bevond zich op 1 van 11 nachten niet op de broedplaats. Twee andere Rode Wouwen vertoonden echter een alternerend slaapplekgebruik, waarbij een vrouw haar slaapplek 8x wisselde op 12 nachten (winnacht@gmx.de).

Nielsen J.T. 2003. Lav duehøgebestand en følge af ulovlig bekæmpelse ved fasanudsætninger. Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 97: 173-174.

Deense Haviken worden in toenemende mate vervolgd op plaatsen waar binnen 1.5 km afstand van broedplaatsen fazanten worden uitgezet; dat laatste is in omvang sterk toegenomen sinds halverwege de jaren negentig. In 1979-2000 werden in Vendsyssel 1174 nesten van Haviken gecontroleerd; daarvan mislukten er 421 (36%). 6-11% van de mislukkingen waren het gevolg van moedwillig menselijk ingrijpen. Als standvogel zijn Haviken bijzonder gevoelig voor wat er binnen enkele km rond het nest gebeurt. Uitzetten van fazanten leidt dan ook tot predatie door Haviken; doordat steeds meer fazanten worden uitgezet, stijgt ook het aandeel fazanten in het menu van Haviken (zwakjes in de zomer, sterk in de winter). Hierdoor neemt het conflict met jagers toe, met illegale vervolging als voorlopige culminatie. Interessant te zien dat ook in Denemarken het wiel telkens opnieuw wordt uitgevonden; een analyse met dezelfde teneur verscheen al in 1986 (Mikkelsen J.D. 1986. Rovfugle og fasanudsætninger i Danmark. Danske Vildtundersøgelser 40: 1- 30). Een andere, meer recente studie over de relatie fazant-roofvogel is gebaseerd op metingen aan gezenderde Buijzards (Kenward R.E., Hall D.G., Walls S.S. & Hodder K.H. 2001. Factors affecting predation by buzzards *Buteo buteo* on released pheasants *Phasianus colchicus*. J. Appl. Ecol. 38: 813-822 (voor bespreking zie: De Takkeling 9: 272).

Nielsen J.T. 2003. Duehøgens *Accipiter gentilis* byttevalg uden for yngletiden. Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 97: 193-198.

In najaar en winter 1977-2001 werden in Vendsyssel in Denemarken 1826 havikprooien verzameld, betrekking hebbend op 45 vogel- en 3 zoogdiersoorten. De zeven belangrijkste soorten (in aantal, in afnemend belang) waren houtduif, postduif, fazant, kokmeeuw, zwarte kraai, gaai en wilde eend. Vooral de fazant nam in de tijd in belang toe, doordat er steeds meer worden uitgezet door jachttopzichters. Er wordt geconcludeerd dat Haviken echte opportunisten zijn, die pakken wat makkelijk en rijkelijk voorhanden is. Waar massaal jachtwild wordt uitgezet, resulteert dat in een toename van die soorten als prooi van Haviken (yepes@mail.tele.dk).

Niesz J. 2003. Kleurafwijking bij Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. Natuur.oriolus 69: 92.

Op een nest op de Antwerper Linkeroever te Kallo werd in juni 2001 een zesbroedsle van Bruine Kiekendieven geringd (4 man, 2 vrouw). Twee vrouwtjes, het kleinste en het grootste jong, vertoonden een overmatige witvlekking op lichaams- en dekveren (bont verenklee), gedocumenteerd met een kleurenfoto die frappante overeenkomst vertoont met het door Jean Maebe en Henk Castelijn's gefotografeerde geval in het Verdrongen Land van Saeftinge op 18 juni 2001 (zie De Takkeling 10, 2002: 14) (Wupstraat 1, B-2812 Muizen).

Panuccio M., Agostini N. & Massa B. 2002. Crossing the Tyrrhenian Sea: spring migration of Marsh Harriers (*Circus aeruginosus*), sex classes and relation to wind conditions. Vogelwarte 41: 271-275.

Op het piepkleine eiland Ustica ten noorden van Sicilië werden 648 Bruine Kiekendieven geteld

tijdens de voorjaarstrek. Deze vogels verlaten Afrika bij Cap Bon in Tunesië en vliegen naar het noordoosten. Ruim 90% van de vogels was adult, daaronder meest mannetjes (58.4 %). De vogels passeerden vooral rond het middaguur en in de middag, en prefereerden een zwakke wind (ongeacht richting) (nicolantonioa@tiscalinet.it).

Penteriani V. 2002. Goshawk nesting habitat in Europe and North America: a review. *Ornis Fennica* 79: 149-163.

Weinig verschil gevonden tussen Noord-Amerikaanse en Europese Haviken voor wat betreft de nestplaats. Toch weer buitensporige aandacht voor oud bos als zijnde cruciaal in het leven (en bescherming) van Haviken. Blijkbaar ontgaat het veel onderzoekers dat West-Europese Haviken aanpassingsbereide cultuurvolgers zijn geworden met een lage verstoringkans (tenzij opzettelijke vervolging in het spel is) (penteriani@ebd.csic.es).

Penteriani V., Faivre B., Mazuc J. & Cezilly F. 2002. Pre-laying vocal activity as a signal of male and nest stand quality in goshawks. *Ethology Ecology & Evolution* 14: 9-17.

Succesvol broedende mannetjes begonnen vroegere met broeden op de broedplaats, en riepen ook langer, dan niet-succesvolle mannetjes van de Havik (onderzocht aan 9 mannen in de 3 maanden voorafgaande aan de eileg), waarmee roepessies als maat voor individuele kwaliteit kunnen worden gebruikt. Overigens vreemd dat hier de mannen worden aangemerkt (of gebruikt) als roepers in het territorium; meestal zijn het de vrouwen die roepen (en vrouwen claimen het territorium, niet de mannen; territoriumkwaliteit moet je dus afmeten aan wat de vrouwen doen). Succesvolle mannen (n=5) broedden in wat opener bos met hogere bomen dan niet-succesvolle (n=4), maar de steekproef is erg klein en nauwelijks significant.

Petronilho J.M.S. & Vingada J.V. 2002. First data on feeding ecology of Goshawk *Accipiter gentilis* during the breeding season in the Natura 2000 site Dunas de Mira, Gândara e Gafanhas (Beira Litoral, Portugal). *Airo* 12: 11-16.

Het voedsel van Portugese kustbewonende Haviken werd gebaseerd op analyses van 89 braakballen en 154 plukresten. Vogels maakten 86.6% van het menu uit, in termen van biomassa zelfs 90.9%. Postduiven zijn veruit de belangrijkste prooi (resp. 42.2 en 49.9%), daarnaast ook grote lijster en Vlaamse gaai. De aanwezigheid van 9 reptielen (vooral *Lacerta lepida*) is kenmerkend voor Haviken in een Mediterraan gebied (noitibomira@hotmail.com).

Petty S.J., Lurz P.W.W. & Rushton S.P. 2003. Predation of red squirrels by northern goshawks in a conifer forest in northern England: can this limit squirrel numbers and create a conservation dilemma? *Biological Conservation* 111: 105-114.

Sinds de Havik in Engeland floreert (na tientallen ontsnapte valkeniers per jaar vanaf de late jaren vijftig), is ook de stand in Kielder Forest sterk toegenomen, en wel van 1 paar in 1973-76 naar een afgevlakte populatie van 18-23 paren in 1988-96. Onder 5445 havikprooien bevonden zich 97 eekhoorns (in biomassa 0,8%), vooral in de jaren met een hoge havikstand en tijdens de zomermaanden. De eekhoorn is in Engeland ernstig bedreigd (vooral door de introductie van de grijze eekhoorn), vandaar de vraag in de titel. Het blijkt dat Haviken geen invloed hebben op de lokale eekhoornstand; die laatste schommelt namelijk naar rato van de zaadzetting van fijnspaar. Veel zaad betekent een hoge reproductie van eekhoorns. Haviken pakken ze onder die omstandigheden vaker omdat er meer zijn maar ook omdat eekhoorns een groter risico lopen tijdens de dispersie. Om de groei van eekhoorns te stoppen zouden Haviken 50% van de populatie moeten pakken, iets wat ze bij lange na niet doen (stevepetty@computer-serve.com).

Piersma T., Koolhaas A. & Jukema J. 2003. Seasonal body mass change in Eurasian Golden Plovers *Pluvialis apricaria* staging in the Netherlands: decline in late autumn mass peak correlates with increase in raptor numbers. *Ibis* 145: 565-571.

In Nederland worden op grote schaal goudplevieren gevangen door wilsterflappers, vroeger vooral ter consumptie, sinds enkele decennia ook voor wetenschappelijk onderzoek. Tussen de jaren zeventig en 1998-2000 werd een consistente daling van het wintergewicht vastgesteld, en wel met gemiddeld 29 gram (overeenkomend met ongeveer de helft van wat ze normaliter in het

najaar opsloegen als reserve). Deze reserve is belangrijk bij plotseling invallende vorst. Omdat de snelheid van de gewichtstoename in september en oktober gelijk bleef, is het niet waarschijnlijk dat deze daling van het wintergewicht samenhangt met een afname van het voedselaanbod. Evenmin was er in de tussenliggende periode iets structureels veranderd in regenval of luchttemperatuur. De enige sterk veranderende variabele bleek de aanwezigheid en talrijkheid van gevleugelde predatoren te zijn, in het bijzonder Slechtvalk (als wintervogel toegenomen met een factor 7) en Havik (vertienvoudigd). Het lijkt erop dat de goudplevieren zich hebben aangepast aan een gevaarlijke leefomgeving door een lager wintergewicht aan te houden. Dit vergroot de overlevingskansen bij ontsnappingspogingen (als je zwaar bent, ben je minder snel en wendbaar). De keerzijde is echter een grotere kans op verhongering bij plotseling intredende koude. Deze studie laat zien dat alleen al de aanwezigheid van predatoren voldoende kan zijn om ingrijpende veranderingen in het leven van hun prooidieren teweeg te brengen (zie ook Butler *et al.* hierboven) (theunis@nioz.nl).

Poh L. & Clarke W.S. 2003. Adult male Oriental Honey-buzzards (*race torquatus*) have yellow eyes. OBC Bulletin 37: 50-51.

Twee foto's tonen aan dat mannetjes van de *torquatus*-vorm van de Kuifwespiedief een gele iris hebben, geen donkere (zoals op de plaat in Handbook of the Birds of the World staat). Wie heeft meer foto's? (pohp@pc.jaring.my).

Ranta E., Byholm V., Kaitala V., Saurola P. & Lindén H. 2003. Spatial dynamics in breeding performance of a predator: the connection to prey availability. Oikos 102: 391-396. De geslachtsverhouding onder nestjonge Haviken werd beïnvloed door het cyclische aanbod van hoenders (meer vrouwen bij hoog aanbod), evenals hun dichtheid (meer Haviken bij hoge dichtheid) (zie ook Byholm *et al.* hierboven).

Robbrecht G. 2003. Een project ter bevordering van de vestiging van Visarend *Pandion haliaetus* in Vlaanderen. Natuur.oriolus 69: 6-8.

Het aantal visarendwaarnemingen in Vlaanderen in juni-juli nam geleidelijk toe in 1993-2000, resp. 2, 0, 4, 2, 8, 0, 6 en 5 waarnemingen. Uit het verleden zijn enkele broedpogingen bekend (1944 en 1946). Op basis van vestigingseisen van Visarenden wordt een aantal locaties opgenoemd als zijnde potentieel geschikt voor de plaatsing van kunstnesten. Inmiddels zijn kunstnesten opgericht bij Het Wik (Bokrijk), Het Hageven en De Luysen (Bree) (Breendonkstraat 20 B15, B-1840 Londerzeel).

Rocha P., Catry I. & Reis S. 2002. Censo nacional do Francelho *Falco naumanni*. Airo 12: 3-9. In 2001 werden in Zuid-Portugal (15.360 km²) 1579 objecten bekeken op de aanwezigheid van broedende Kleine Torenvalken; slechts 234 daarvan waren als zodanig geschikt. Er werden 31 kolonies gevonden, met in totaal 270-272 broedparen. In 2002 werden nog eens 3 nieuwe kolonies ontdekt, waarmee de Portugese stand op 286-291 paren uitkomt. Vergeleken met 1996 betekent dat een toename van 85%, ontstaan door een groei in de hoofdkolonies en een betere dekking van de telling (Parque Natural do Vale do Gardiana, Apartado 45, 7750 Mértola, Portugal).

Rockenbauch D. 2002. Vom Wespenbussard (*Pernis apivorus*) und Baumfalken (*Falco subbuteo*) im östlichen Württemberg. Ökol. Vögel 24: 471-499.

In Württemberg zijn vooral Slechtvalk, Buizerd en Oehoe onderwerp van studie door roofvogelaars. Wespiedieven en Boomvalken worden en passant meegepakt (methode goed beschreven voor gebied van 2200 km²), zodat over dichtheid en broedstrategie niets gezegd kan worden. In dit verhaal worden de verzamelde gegevens bijeengevoegd: 69 gevallen voor Wespiedief (1952-2001), 91 voor Boomvalk (1995-2001), inclusief vage waarnemingen als "paar,, of "baltsend paar,, en waarnemingen van derden. Van Wespiedief werden vijf 2-legsels genoteerd, en 15x 2, 2x 1 of 2 en 3x 1 jong(en). Als broedbegin wordt 1-10 juni aangegeven (niet geheel duidelijk hoe berekend), met uitvliegleeftijden tussen 34 en 46 dagen (idem). Op 1 nest groot leeftijdsverschil tussen jongen (met foto): 15 en 32 dagen oud. Geeft elf "verlaten, niet geheel vliegvlugge ,, jongen op tussen 31 juli en 10 september; onduidelijk wat daarmee wordt bedoeld (dit fabeltje duikt geregeld in de literatuur op). Bij Boomvalk werden weinig nesten gevonden: leg-

selgrootte is onbekend, broedselgrootte varieerde van 6x 2, 1x 2 of 3 en 11x 3 jongen. Gemiddelde aankomstdatum (voor wat het waard is) lag op 10 mei (in 1955-92); doortrekkers werden vanaf 12 april genoteerd. Uitgaande van een broedduur van 29-30 dagen werd het legbegin op 3-25 juni berekend (gemiddeld 13 juni, SD=6.5, N=7). Niet-uitgekomen eieren ontbraken. Eén dode adulte vogel uit 1983 werd in lever en spieren op chemische residuen onderzocht (HCB, lindaan, heptachloor, heptachloorepox, DDT en PCB, met hoge waarden voor de laatste). De 96 prooien waren vooral kleine zangvogels. Deze studie laat zien dat zelfs niet-systematische onderzoeken interessante gegevens kunnen opleveren, maar ook dat uitspraken over dichtheid, aantalsontwikkeling, fenologie, voedselkeus en broedstrategie met een korreltje zout genomen moeten worden (Burggasse 22, D-73312 Geislingen-Weiler).

Rozemeijer G. & de Schipper N. 2003. Broedonderzoek van de sperwer en boomvalk op Noord- en Zuid-Beveland in 2003. Roofvogelwerkgroep De Bevelanden, Goes. 24 pp A4.

In 2000-2002 waren jaarlijks maximaal de volgende roofvogelsoorten aanwezig (in paren) op de Bevelanden: Bruine Kiekendief 117, Havik 3, Sperwer 43, Buizerd 51, Torenavalk 145, Boomvalk 12 en Slechtvalk 1. Kortom, Zeeland is succesvol gekoloniseerd door boombroedende soorten. In dit verslag worden sperwer en boomvalk nader uitgewerkt: legbegin, broedselgrootte, broedsucces, trek en dispersie (aan de hand van terugmeldingen van geringde nestjongen) en voedsel (plukresten). Het verslag is rijkelijk gelardeerd met kleurenfoto's die de lokale situatie goed weergeven. Voor de Boomvalk, zie deze Takkeling (Blokjesplaat 37, 4465 BE Goes).

Rutz C. 2003. Post-fledging dispersal of Northern Goshawks *Accipiter gentilis* in an urban environment. Vogelwelt 124: 93-101.

Haviken zijn de steden binnengedrongen, maar hoe leven ze daar? In 1997 werden in Hamburg twee jonge Haviken (man en vrouw) gezenderd en op de voet gevolgd. Beide zwierven op 25 juli uit, verschillende kanten op. In de maanden daarna vertoonden ze zich niet meer rond de geboorteplaats. Slapen en jagen deden ze in stadsparken en -tuinen en bos in de stadstrand, maar ook in de stad zelf. Ze frequeenteerden plekken die ze vroeg in de dispersiefase hadden leren kennen, en exploreerden daarnaast nieuw gebied in de stadskern en in suburbane gebieden. Beide waren uiterst tolerant tegenover de aanwezigheid van mensen, al gedroegen ze zich iets schuwer in suburbane bossen dan in hartje stad. In vijf gevallen waren de vogels zelfs nachttactief, iets wat in de helverlichte stad geen verwondering wekt. Niettemin zijn steden risicovolle omgevingen; het mannetje werd dan ook in december 1997 met een gebroken vleugel gevonden. Dit onderzoek laat prachtig zien dat roofvogels en mensen samengaan indien de laatsten de eerste met rust laten (Christian.Rutz@zoo.ox.ac.uk).

Sarà M. 2003. The colonization of Sicily by the Black Kite (*Milvus migrans*). J. Raptor Res. 37: 167-172.

Vanaf halverwege de 20ste eeuw is de Zwarte Wouw een gewone doortrekker door Sicilië, met concentraties tot 1000 ex. in eind augustus tot half september. Het eerste zekere broedgeval dateert van 1979, toenemend naar 6-10 territoriale paren in 1999-2001 (plus 25-35 niet-broedende overzomeraars). De vogels broeden op kliffen, of in bomen/struiken op klifhellingen. De vestiging en toename als broedvogels werd gevolgd door het ontstaan van een overwinterende en overzomerende populatie. De eerste overwinteraars traden op tijdens warme en droge winters (1987-90), toen ook Kleine Torenavalken voor het eerst overwinterden (mausar@unipa.it).

Schagen S. 2003. Geluksvogels treffen "sprookjesvogel". De Winterkoning 38: 80-82.

Beschrijving van een toevallig vondst van een bezet wespdienvennest in een den (ongeveer 14 m hoog) in 1992 in de duinen bij Bakkum (vogel afvliegend in juli, raten eronder, veertjes; broedsucces onbekend) (sfschagen@zonnet.nl).

Sergio F., Marchesi L. & Pedrini P. 2003. Spatial refugia and the coexistence of a diurnal raptor with its intraguild owl predator. J. Anim. Ecol. 72: 232-245.

Territoria van Zwarte Wouwen werden sneller verlaten naarmate ze dichter in de buurt van een oehoeteritorium lagen (oehoes eten andere roofvogels, waaronder adulte en nestjonge Zwarte Wouwen, vooral in een straal van 2 km rond hun nest). Deze effecten waren het grootst op plekken met de hoogste oehoedichtheid. Zwarte Wouwen meden dergelijke gebieden, en kolonies

Zwarte Wouwen ontbraken geheel binnen 1 km van een oehoepaar. Alleen nieuwe vestigingen van Zwarte Wouwen wilden nog wel eens nabij oehoes plaatsvinden, met predatie als gevolg. Dichtheid en broedsucces van de wouwen werden beïnvloed door voedselaanbod en oehoes.

Serrano D. & Tella J.L. 2003. Dispersal within a spatially structured population of lesser kestrels: the role of spatial isolation and conspecific attraction. *J. Anim. Ecol.* 72: 400-410. Kleine Torenvalken zijn trouw aan hun broedplaats, maar broedvogels die voor de eerste keer op een bepaalde kolonie broedden zwierven vaker uit naar andere kolonies dan adulte vogels (resp. 26% en 4%). Vrouwtjes wisselden ook vaker van subpopulatie dan mannetjes, zowel in het eerste broedjaar als in latere broedjaren. Verplaatsingen naar andere subpopulatie namen af naarmate die verder weg waren gelegen, een indicatie dat aan die verplaatsingen kosten zijn verbonden. Zo ook waren subpopulaties met veel Kleine Torenvalken aantrekkelijk: dispersie kwam daar minder vaak voor. Mogelijk is het aantal vogels in een subpopulatie een aanwijzing van de kwaliteit van die plek.

Sklyarenko S., Gavrillov E. & Gavrillov A. 2002. Migratory flyways of raptors and owls in Kazakhstan according to ringing data. *Vogelwarte* 41: 263-268.

In de westelijk Tien-Shan wordt op grote schaal in de bergpas van Chokpak geringd, daarnaast ook elders in Kazakhstan. In totaal gaat het in 1966-99 om 10.878 roofvogels (29 soorten) en 1055 uilen (5 soorten). Van de 7330 geringde vogels te Chokpak werden 165 terugmeldingen verkregen. De laatste 10 jaren is het aantal terugmeldingen uit eigen land vrijwel tot nul gereduceerd, vooral vanwege de slechte economische omstandigheden. De roofvogels laten zich in drie groepen verdelen: Steppenbuizerd, Kleine Torenvalk, Roodpootvalk en Steppenkiekendief (lange-afstandstrekking, overwintering in zuidelijk Afrika of India), Torenvalk en Arendbuizerd (middenafstand, naar/via Syrië, Libanon, Turkije en Griekenland) en korte-afstandtrekkers (Zwarte Wouw, Blauwe Kiekendief, Havik, Sperwer, Steppenarend, Uplandbuizerd, Sakervalk, Smelleken). De meldingen van Zwarte Wouw en Steppenarenden stammen uitsluitend uit de trektijd en leveren geen indicatie van het overwinteringsgebied. De hoofdtrekrichting is NO-ZW en vice versa. Ergens tussen de 60ste en 65ste lengtegraad loopt een trekscheiding (Institute of Zoology, Akademgorodok, Almaty, 480060, Kazakhstan; InstZoo@nursat.kz).

Snyder N.F.R. & Meretsky V.J. 2002. California Condors and DDE: a re-evaluation. *Ibis* 145: 136-151.

Lange tijd was onduidelijk waardoor de Californische Condor verdween: habitatverlies, pesticiden (eischaal dunner) of loodvergiftiging (resten kogels opgenomen via aas). Uit dit gedegen artikel blijkt dat eischaalverdunding als gevolg van opname van DDT (of het omzettingproduct ervan, DDE) waarschijnlijk niet verantwoordelijk is. Aan de hand van oude eieren en eiresten kon weliswaar een aanmerkelijke verdunding van de eischaal worden aangetoond voor de jaren zestig (28-29%), maar het bleek dat Californische Condors sowieso zeer dikschalige eieren produceren (gegeven hun gewicht 16.7% dikker dan verwacht) terwijl de dikte sterk correleerde met de grootte van het ei. Helaas zijn geen eimaten uit de jaren zestig bekend, wél uit de jaren tachtig (toen verhoudingsgewijs erg klein). Als de vrouwen in de jaren zestig kleine eieren produceerden, zou dat verklaren waarom de eischaal dunner was. In de jaren zestig en tachtig werden vrij hoge DDE-concentraties in eischaalresten gevonden, maar de correlatie met eischaaldikte was zwak (veel methodologische haken en ogen, omdat de steekproef klein was en het om stukjes eischaal ging). Hoewel de Condors afnamen tijdens het DDT-tijdperk bleken de gevallen van nestdesertie en eibreuk (mogelijke tekenen van DDT-gerelateerde stress) voornamelijk gekoppeld aan predatie door Raven. De dunnere eischaal leidde niet tot geringere jongenproductie; het meest productieve vrouwtje, met 7 vliegvlugge jongen in de jaren tachtig (3 in het wild), had gemiddeld zelfs 25.6% dunnere eischaal (en veel kleine eieren). Al met al kon geen overtuigend bewijs van negatieve invloed van DDT op de reproductie van Californische Condors worden aangetoond. De excessieve sterfte van volwassen vogels is waarschijnlijk de werkelijke reden van de afname geweest. Overigens komt ook uit dit onderzoek naar voren dat metingen aan schaaldikte en gifresiduen bij voorkeur uitgevoerd moeten worden aan complete eieren, en niet aan eiresten (nfrs16426@vtc.net).

SOVON Vogelonderzoek Nederland. 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden. Gebonden met stofomslag. ISBN 90-5011-161-0. 584 pp.

Dit boek behelst de resultaten van de tweede landdekkende kartering van broedvogels, na de eerste in 1973-77 (uitgegeven in 1979), en hoort als zodanig in iedere boekenkast thuis. In het rap veranderende Nederland betekent het verstryken van een kwart eeuw dat nagenoeg het hele land één of meerdere malen op de schop is geweest, met navenante gevolgen voor flora en fauna. Doordat een vergelijking mogelijk was met de kartering van 1973-77 is dit boek meer dan een momentopname; het verschil tussen de verspreiding (per 5x5 km-blok) in 1973-77 en 1998-2000 is vervat in een veranderingskaart (rood: verdwenen, blauw: gekomen). Deze kaarten laten de enorme dynamiek van de avifauna in Nederland zien. Een tweede voordeel van de onderhavige atlas is de toevoeging van kaarten met aantalschattingen (schaarsere soorten) en relatieve dichtheid (algemene) per atlasblok. Die laatste is gebaseerd op de gescorde af- en aanwezigheid van soorten in random gekozen km-plots, en is wat mij betreft de revelatie van dit boek. Deze kaarten vertonen regionale verschillen in relatieve talrijkheid van talrijke soorten (vergelijking tussen soorten niet mogelijk), die tot nu toe niet eerder getoond konden worden bij gebrek aan gestandaardiseerd verzameld materiaal. Ze zijn een verfijning van de verspreiding sec. Een derde toevoeging ten opzichte van de middenjaren zeventig zijn de trendgrafieken (index over 1970-2000). Per soort worden aldus een actuele verspreidingskaart, een veranderingskaart, een (relatieve) dichtheidskaart en een trendgrafiek gegeven, met daarnaast 1-2 pagina's tekst om deze gegevens in perspectief te plaatsen. Dat laatste is niet iedere schrijver in gelijke mate gelukt, en het boek is dan ook meer een bron om zelf grondig na te denken over veranderingen in aantallen en verspreiding, dan een definitief antwoord op het hoe en waarom van veranderingen in verspreiding en aantal.

De roofvogels worden behandeld op pagina 150-171. Sommige ontwikkelingen die al geruimere tijd bekend waren, worden hier nu op landelijke schaal onderbouwd. Een voorbeeld is de teloorgang van de broedplaatsen van Bruine Kiekendief op de zandgronden en in Oostelijk en Zuidelijk Flevoland, terwijl de soort zich in West- en Noord-Nederland juist enorm uitbreidde. De verdwijning van moerassorten uit Oost-Nederland is overigens een ontwikkeling die veel "natte", soorten hebben doorgemaakt. Evenzo is de geweldige areaaluitbreiding van Havik, Sperwer en Buizerd mooi in beeld gebracht. Nooit eerder in de bekende geschiedenis van Nederland zijn deze soorten zo wijd verspreid geweest als aan het eind van de 20ste eeuw. Zie hier wat bescherming en bosaanplant, in combinatie met gedragsverandering van de betreffende soorten, vermogen. De schaal en werkwijze van deze landelijke kartering maakten het onmogelijk exact weer te geven wat er met de Boomvalk gaande is, namelijk een switch van Oost- naar West-Nederland, van bos en heide naar open cultuurland. De afname van Boomvalken in Drenthe, ZO-Friesland, Overijssel en Veluwe wordt wel zichtbaar in de vele leeggelopen blokken (vergeleken met 1973-77), maar de aantalschattingkaart doet vermoeden dat de soort nog overal in het land voorkomt (een interpretatieprobleem van de waarnemers: wat de één een broedgeval noemt, is voor de ander géén broedgeval), zij het in een lage dichtheid. In werkelijkheid is dat voor Oost-Nederland nauwelijks het geval. In nog sterkere mate geldt dat voor de Torenvalk, die in Oost-Nederland voldoende talrijk is om nog in elk blok met meerdere paren voor te komen, en daarmee verdoezelt hoe slecht deze soort er voor staat (wederom: in vergelijking met 1974-77, toen de Torenvalk verreweg de talrijkste roofvogelsoort was in Oost-Nederland). Hoe moeilijk het is om voor de Torenvalk te komen tot een juist beeld, moge blijken uit de schattingen; ook voor 1998-2000 komen de atlasers uit op 5000-7500 paren, wat betekent dat de soort 25 jaar eerder schromelijk moet zijn onder-schat, dat de nieuwe schatting niet deugt, of beide.

Dit boek vormt een belangrijke bron voor toekomstig onderzoek: vaststellen dat er veranderingen zijn is iets anders dan weten wat er gaande is. Wat dat betreft zijn hier talloze aanknopingspunten te vinden voor verder onderzoek.

Sunde P. 2002. Starvation mortality and body condition of Goshawks *Accipiter gentilis* along a latitudinal gradient in Norway. Ibis 144: 301-310.

Verhongerde en verongelukte Haviken werden in Noorwegen verzameld door het publiek, waarbij de volle lengte van 1300 km broedgebied werd gedekt. Met toenemende lengtegraad nam de kans op verhongering toe, vooral voor juveniele mannetjes in winter en voorjaar. Gemiddeld waren vrouwtjes in een betere conditie dan mannetjes. Een analyse van het weer in de weken voorafgaande aan de sterfte liet zien dat daar geen verband mee was. Waarschijnlijk speelt voedselschaarste in het noorden een grotere rol dan in het zuiden van Noorwegen, waarbij vooral de mannetjes - vanwege hun geringere gewicht - de klos zijn. Dat zou ook de reden kunnen zijn waarom Haviken in lichaamsgewicht toenemen met toenemende lengtegraad. Mooi onderzoek ook, waaruit blijkt dat je met dode vogels meer en zinniger dingen kunt doen dan onder de grond schoffelen of opzetten (Psunde@zi.ku.dk).

Thirgood S.J., Redpath S.M. & Graham I.M. 2003. What determines the foraging distribution of raptors on heather moorland? Oikos 100: 15-24.

Er werd gekeken of de plekken waar werd gefoerageerd door roofvogels verband hield met prooi-aanbod, habitatkenmerken, afstand tot het nest en aanwezigheid van grote roofvogels. Het blijkt dat de verschillende soorten (velduil, Torenavalk, Buizerd, Blauwe Kiekendief en Slechtvalk) er elk hun eigen strategie op na hielden. Een scheiding naar generalisten en specialisten is te simpel.

Urcun J.-P. & Kabouche B. 2003. La migration postnuptiale du Circaète Jean-le-Blanc *Circaetus gallicus* à travers les Pyrénées. Alauda 71: 119-132.

Over de volle breedte van de Pyreneeën wordt de najaarstrek geteld. Slangenarenden passeren vooral by Eyne, Plateau de Baille en Organbidexka. Over 1981-2000 nam het aantal passanten gestaag toe; deze vogels zijn afkomstig uit het broedgebied in Frankrijk. De oostelijke populatie trekt via Suez naar Afrika. De doortrek loopt van begin augustus tot half oktober en piekt in de tweede helft van september. Adulte vogels passeren eerder dan juvenielen; het aandeel juvenielen bedroeg gemiddeld 24.6% (Organbidexka Col Libre 11, rue Bourgneuf, 64100 Bayonne).

Vaassen E.W.A.M. & Aykurt A. 2003. Status and conservation of vultures in Anatolia. Vulture News 48: 60.

De gieren in Turkije doen het slecht. De afname van Vale Gier en Aasgier wordt geschat op 85% resp. 70%. De Monniksgier kende een matige afname van 37%. Alleen de Lammergier bleef sinds de jaren zestig min of meer stabiel. Tellingen in 2000-2002 lieten zien dat de populatie-omvang groter is dan werd verondersteld: Lammergier 400-600 paren, Monniksgier 250-350 paren, Vale Gier 300-500 paren en Aasgier 1500-2500 paren. De belangrijkste bedreigingen zijn rechtstreekse vervolging, directe en indirecte vergiftiging, habitatverlies en voedselschaarste. De vogels die naar Griekenland of Bulgarije trekken, lopen een grote kans het loodje te leggen. Er worden voorstellen gedaan om de situatie te verbeteren (rrrct@yahoo.co.uk).

Valkama J., Korpimäki E., Wiehn J. & Pakkanen T. 2002. Inter-clutch egg size variation in kestrels *Falco tinnunculus*: seasonal decline under fluctuating food conditions. J. Avian Biol. 33: 426-432.

Individuele Torenavalken produceerden in verschillende jaren vrijwel dezelfde eigroottes. De waargenomen variatie in eigrootte in een Finse populatie werd veroorzaakt door verschillen tussen vrouwtjes. De eigroottes werden iets kleiner met vorderend seizoen tijdens daljaren in de (3-jarige) muizencyclus, en in de aanloop daar naartoe. In piekjaren bleven de eigroottes stabiel met vorderend seizoen. Hoewel de eigrootte niet was gerelateerd aan uitvliessucces heeft het mogelijk toch enig effect op het uitkomstsucces: naarmate een ei groter was, steeg de kans op uitkomen van een legsel.

Van Hoe J., Vande Walle A. & Van Nieuwenhuysse D. 2003. Onderzoek van een nestkastpopulatie van de Torenavalk *Falco tinnunculus* in het Tietse (W). Natuur.oriolus 69: 60-69. Op basis van 44 variabelen (per 500x500 m) werd het landschap in West-Vlaanderen ingedeeld naar habitatkwaliteit. Dit werd gekoppeld aan de aanwezigheid van Torenavalken. Een positieve

invloed hadden habitats met ruig grasland afgezoomd door weidepaaltjes. De aanwezigheid van rijgewassen, inclusief groententeelt, was echter sterk negatief gecorreleerd met het aantal geringde pullen. De dichtheid werd positief beïnvloed door het ophangen van nestkasten: hoe meer kasten, hoe hoger de dichtheid (een dichtheidsafhankelijk effect ontbrak). Merkwaardigerwijs vonden de auteurs geen positieve correlatie met de veldmuizendichtheid (maar de veldmuiscyclus werd niet gekwantificeerd en kan verkeerd zijn geïnterpreteerd). De hoeveelheid neerslag in juni correleerde negatief met het aantal geringde pulli, maar temperaturen in december en januari leken geen invloed te hebben. Er wordt voorgesteld toekomstige bescherming (via ophangen van kasten) beter af te stemmen op de landschapskwaliteit (Dries Van Nieuwenhuysse, Speistraat 17, B-9550 Herzele).

Walz J. 2002. Siedlungs- und Aktionsraumnutzung benachbarter Mäusebussardpaare - ein Vergleich zwischen Mäusebussard (*Buteo buteo*), Rot- und Schwarzmilan (*Milvus milvus* und *Milvus migrans*). Ökol. Vögel 24: 365-402.

Op 11 km² werden 15 buizerdterritoria vastgesteld, met een regelmatige verdeling over de randzone van bossen; individuele activiteitsgebieden (vastgesteld aan de hand van individueel herkenbare vogels, maar niet op basis van gezenderde) waren 0.7-0.8 km² groot. De vogels gedroegen zich territoriaal tegenover soortgenoten. Jacht vond meest plaats vanaf zitposten, zowel in bos als in boerenland. Jachtsucces was het grootst op pas gemaaid graslanden en net geoogste akkers. Onder 43 geïdentificeerde prooien (tijdens vangst) bevonden zich 35 muizen, 5 woelratten, 1 zwarte kraai (die ontsnapte) en een enkele regenworm en insect. Het succes van de Buizerd als broedvogel, ook in Duitsland, wordt toegeschreven aan zijn brede prooikeus en energie-arme jachtwijze. Wouwen zijn afhankelijker van gebieden met ruim zicht en hoge prooïdichtheid, en passen derhalve minder in het huidige opgeruimde landschap; dientengevolge gaan wouwen in aantal achteruit (Rosengartenstr. 7, D-71229 Leonberg).

Walz J. 2002. Interaktion zwischen Reviervögeln und Jungesellen von Rot- und Schwarzmilan (*Milvus milvus* und *Milvus migrans*) im Bereich einer Mülldeponie. Ökol. Vögel 24: 403-416.

Aan weerszijden van een vuilstort nabij Stuttgart in Baden-Württemberg broedden Rode Wouwen (1 paar), die elkaar uit de weg gingen door er verschillende activiteitsgebieden op na te houden. Tot 2.5 km afstand verdedigden zij hun leefgebieden tegen soortgenoten. De vuilstort wordt ook aangedaan door trekkers en niet-broeders. Deze werden door de mannetjes van de territoriale paren aangevallen, waardoor passanten en onvolwassen Rode Wouwen de stort slechts kortstondig aandedden (piekaantallen tijdens trek in april/mei en september). Zwarte Wouwen waren aanmerkelijk toleranter (Rosengartenstr. 7, D-71229 Leonberg).

Wernham C., Toms M., Marchant J., Clark J., Siriwardena G. & Baillie S. (eds.) 2002. The migration atlas: movements of the birds of Britain and Ireland. Poyser, London. ISBN 0-7136-6514-9. Gebonden met stofomslag. 884 pp. £55.-

In deze enorme pil worden de Britse ringgegevens, verzameld sinds 1909, uitgewerkt. Tot en met 1996 ringden de c. 2000 Britse ringers zo'n 25 miljoen vogels, waarvan een half miljoen terugmeldingen werd verkregen. Deze dataset vormt het hart van het boek, wat niet wegneemt dat ook nieuwere vormen van onderzoek, zoals kleurmerken, ringaflezingen met de telescoop, zenders en Constant Effort Sites, aan de orde komen. Het boek gaat veel verder dan alleen kaartjes geven met daarop de terugmeldingen. Er wordt, voor zover mogelijk, gesplitst naar regio (deelpopulaties kunnen verschillende trekstrategieën ten toon spreiden), naar geslacht (mannen en vrouwen doen vaak verschillende dingen), naar leeftijd (idem) en naar tijdvak (soms drastische wijzigingen in trekgedrag en overleving binnen enkele decennia). Verschillen worden standaard getoetst, en in tabel- en kaartvorm nader uitgewerkt. Het boek is aldus een onuitputtelijke bron van informatie. Zelfs na dagen lezen blijven de ontdekkingen en vragen over elkaar heen buitelen. De inleidende hoofdstukken vormen een kapstok voor wie nog mocht twijfelen aan het nut van vogels ringen; sterker nog, we staan slechts aan het begin van fundamentele vragen, zonder welks beantwoording bescherming überhaupt niet mogelijk is (uiteraard afgezien van de

vraag of overheden überhaupt zijn geïnteresseerd in bescherming, anders dan in papieren vorm). Voeg daarbij het feit dat het verzamelen van dit gigantische bestand nagenoeg volledig berust op vrijwilligerswerk. Al dat werk komt bijna gratis beschikbaar. In andere landen is dat overigens niet anders. De Britten laten met dit boek zien wat de potenties van ringwerk zijn, zoals de Zweden dat eerder al deden (Fransson & Pettersson in De Takkeling 10: 177). De roofvogels worden door afzonderlijke specialisten behandeld op pagina 222-258 (Rode Wouw, Bruine, Blauwe en Grauwe Kiek, Havik, Sperwer, Buizerd, Steenarend, Visarend, Torenvalk, Smelken, Boomvalk, Slechtvalk) en in korter bestek op pagina 692-693 (Wespendief, Ruigpootbuizerd). Alle teksten puilen uit van informatie, onttrokken aan ringgegevens en aangevuld met literatuur (voor de verandering een stevige poot in continentale literatuur, iets waar de Britten normaliter niet zo sterk in zijn maar waar ze zichzelf deze keer hebben overtroffen). Een geweldige prestatie en stimulans, dit boek, en een probaat middel (ook in de fysieke betekenis van het woord) om twijfelaars aan het nut van ringwerk de mond te snoeren.

Whitfield D.P. 2002. Redshank *Tringa totanus* flocking behaviour, distance from cover and vulnerability to sparrowhawk *Accipiter nisus* predation. J. Avian Biol. 34: 163-169.

Tureluurs liepen een hoger risico te worden gepakt door Sperwers naarmate ze verder van dekking afzaten. Aanvallen op enkelingen en groepjes waren succesvoller dan op grote groepen; solitaire Tureluurs en grote groepen werden minder vaak aangevallen dan werd verwacht. Ondanks deze verschillen neemt de kans te worden gepakt af met toenemende groeps grootte. Omdat de voedselopname vermindert met toenemende groeps grootte wordt groepsvorming gezien als anti-predator gedrag.

Whitfield D.P. 2003. Predation by Eurasian sparrowhawks produces density-dependent mortality of wintering redshanks. J. Anim. Ecol. 72: 27-35.

Tijdens een 11-jarige studie in ZO-Schotland was de jaarlijkse sterfte van overwinterende tureluurs als gevolg van predatie door Sperwers gemiddeld 30.6% onder juvenielen en 5.6% onder adulten. Indien de dichtheid van tureluurs toenam, moesten ze langer foerageren in gebieden met een hoog predatierisico; dat betrof vooral juvenielen (die competitief in het nadeel zijn).

Whitfield D.P. 2003. Raptor predation on non-breeding shorebirds: some thoughts for the future. Wader Study Group Bull. 100: 134-137.

Aanbevelingen ten aanzien van onderzoek naar roofvogels bij overtijingsplaatsen van steltlopers: activiteit en predatierisico, geografische variatie in predatierisico, welk effect roofvogels hebben op steltlopers, en welke rol de aanwezigheid van meerdere roofvogelsoorten tegelijk speelt bij de beïnvloeding van steltloperaantallen. Er is inmiddels al veel bekend, maar veel ook niet!

Witter E. & Klaassen O. 2003. Vergelijking tussen twee aangereden Buizerds. Vlerk 20: 52-55.

Twee dode juveniele Buizerds uit december 2002 bleken resp. mager en moddervet te zijn (resp. 670 en 950 gram). Er wordt gespeculeerd over de verschillen tussen beide vogels; tevens een oproep dode beesten in te leveren zodat ze beter bekeken kunnen worden (inclusief maten en gewichten) (OK, Van Speykstraat 61, 6826 HM Arnhem, oklaassen@hetnet.nl).

Woutersen K. 2003. De Lammergier *Gypaetus barbatus* in de Spaanse Pyreneeën. Het Vogeljaar 51: 99-109.

Algemeen overzicht, met historische en biologische gegevens. Een recente telling in de Frans en Spaanse Pyreneeën kwam uit op 110 territoria (in 2001); in 97 territoria werd een broedpoging gedaan. De territoriumhoudende populatie groeit met 5% per jaar. Inclusief de niet-broedende/niet-territoriale vogels zijn er ruim 400 Lammergieren in de Pyreneeën, en is daarmee verreweg de grootste populatie in Europa (cwoutersen@able.es).

Zoun P.E.F. 2002. Onderzoek naar de doodsoorzaken van inheemse wilde fauna. Verslag over 2001. Rapport 02/0028994, CIDC, Lelystad.

Uitgebreide verslaglegging van sterfte onder inheemse fauna, met onder meer vastgestelde bestrijdingsmiddelen bij vergiftigingen in 1993-2001 (p.e.f.zoun@id.wag-ur.nl).